

Katarzyna Wasilewska

Hunajn Ibn Ishak – wybitny chrześcijański pisarz i tłumacz dzieł greckich na język arabski.

Kultura świata arabskiego rozwinęła się pod wpływem myśli starożytnej Grecji. Potrzeba poznawania dzieł myślicieli greckich spowodowała powstanie wielkich ośrodków tłumaczeniowych, dzięki którym arabscy uczeni poznali prawie cały dorobek greckiej myśli naukowej. Pracami przekładowymi dzieł greckich zajmowali się m.in. chrześcijanie, syryjscy nestorianie¹, którzy tłumacząc dzieła najpierw na język syryjski, a następnie arabski, stali się łącznikiem między kulturą starożytnej Grecji i islamu.

Ruch tłumaczeniowy wielkich dzieł greckich rozpoczął się w VIII wieku, ale to wiek IX był czasem największej działalności przekładowej. Dokonywano nowych tłumaczeń i poprawiano wcześniejsze, syryjskie.² Ta działalność, początkowo spontaniczna, była następnie celowo stymulowana przez kalifa Al-Mamuna (813-833), który założył w 830 r. w Bagdadzie Dom Mądrości - instytucję, która łączyła w sobie bibliotekę, akademię i ośrodek tłumaczeń. Głównym zadaniem Domu Mądrości było tłumaczenie dzieł filozoficznych i naukowych z greckich oryginałów, zgodnie z tradycją przywiezionych z Bizancjum przez delegację wysłaną przez kalifa Al-Mamuna.

Abbasydzka era tłumaczeń trwała około stu lat (od 750r.). Większość tłumaczy tego okresu mówiła po syryjsku i dlatego wiele dzieł greckich zostało najpierw przetłumaczone na język syryjski (dialekt aramejski), a następnie na język arabski. Przy trudnym fragmencie tekstu, tłumaczono słowo po słowie, a kiedy nie znajdowano arabskiego odpowiednika, transliterowano termin grecki,

¹ Tłumaczeniami zajmowali się też Sabatejczycy z Harranu, kierował nimi Thabit ibn Kurra. Nestorianie wyspecjalizowali się w filozofii i medycynie, a Sabatejczycy w matematyce i astronomii.

² np. Sergiusz z Rejsz-Ajna, zm.536 r., chrześcijanin, znany lekarz i tłumacz. Jako pierwszy zaczął tłumaczyć dzieła medyczne greckie na język syryjski.

przyswajając go³. Dla tłumaczy tego czasu najbardziej interesujące były dzieła z zakresu greckiej medycyny - prace Galena (zm. ok. 200 r.) i Pawła z Eginy (żył ok. 650 r.), greckiej matematyki i nauk pokrewnych – Euklidesa (żył ok. 300 r.p.n.e.) i Ptolomeusza (żył w 1 poł. II w.n.e.) oraz grecka filozofia Platona i Arystotelesa, rozpowszechniana przez późniejszych neoplatoników. Nauki te stanowiły punkt wyjścia dla samodzielnych prac uczonych arabskich.⁴

Domem Mądrości w Bagdadzie przez długi czas kierował najślawniejszy tłumacz tej epoki, filozof i lekarz – Hunajn Ibn Ishak, znany w Europie pod łacińskim imieniem Joannitius (809 – 873), który był nestoriańskim chrześcijaninem z Al-Hiry. Syn aptekarza, sam też przez pewien czas wykonywał ten zawód. Następnie po odbyciu studiów medycznych w Bagdadzie, przebywał przez dwa lata w Bizancjum, gdzie studiował język grecki. Przebywając na terenie Azji Mniejszej, na zlecenie braci Musa ibn Szakir⁵, organizatorów i inspiratorów tłumaczeń dzieł naukowych, zebrał i skatalogował wiele manuskryptów greckich i syryjskich. Po powrocie do Bagdadu założył własną szkołę medyczną oraz został zaangażowany przez kalifa Al-Mamuna, jako tłumacz w Domu Mądrości. Był też osobistym lekarzem następnego kalifa, Al-Mutawakkila (847-861).⁶

Hunajnowi Ibn Ishakowi powierzone zostały wszystkie naukowe tłumaczenia, przy których pomagali mu syn Ishak ibn Hunajn, bratanek Hubajsz ibn al-Hasan oraz inni uczniowie. Z licznych prac, które są przypisywane Hunajnowi Ibn Ishakowi, niektóre na pewno należały do jego współpracowników. W wielu przypadkach Hunajn Ibn Ishak dokonywał pierwszego tłumaczenia z języka greckiego na język syryjski, a inni następnie tłumaczyli na język arabski. (np. dzieło Arystotelesa *Hermeneutyka* najpierw

³ Tak powstały m.in. słowa: arytmetyka, geometria, muzyka czy filozofia.

⁴ Ph.Hitti, *Dzieje Arabów*, tłum. W.Dembki, M.Skuratowicz, E.Szymański, PWN, Warszawa 1969, s. 256 - 257

⁵ Musa ibn Szakir i jego synowie Muhammad, Ahmad i Hasan, X w., uczeni w dziedzinie matematyki i mechaniki, tłumacze, wspierali działalność uczonych w epoce Abbasydów - *Mały słownik kultury świata arabskiego*, pod red. J.Bielawskiego, Wiedza Powszechna, Warszawa 1971, s. 390

⁶ N.W.Pigulewska, *Kultura syryjska we wczesnym średniowieczu*, tłum. Cz.Mazur, PAX, Warszawa 1989, s. 193 - 195

zostało przetłumaczone przez Hunajna Ibn Ishaka na język syryjski, a następnie na arabski, przez jego syna, który był lepszym arabistą i stał się największym tłumaczem dzieł Arystotelesa⁷).

Hunajn Ibn Ishak znany jest przede wszystkim jako tłumacz pism medycznych: Hipokratesa - przetłumaczył jego *Aforyzmy*, Dioskorydesa - tłumaczenie dzieła *O medycynie*, traktatu o ziołach leczniczych i przede wszystkim prawie całego dorobku Galena (siedem ksiąg anatomii Galena w wersji oryginalnej zaginęło, ale zostały zachowane właśnie w języku arabskim).

Przetłumaczył też dzieła filozoficzne: *Państwo* Platona oraz *Kategorie*, *Fizykę*, *Etykę Wielką*, *Analityki Pierwsze* i *Analityki Wtóre* Arystotelesa (choć większość prac Arystotelesa i jemu przypisywanych, przełożyli tłumacze nieznan⁸).

Hunajn Ibn Ishak pisał też dzieła własne, np. *Dziesięć traktatów o oku* czy *Księga problemów medycznych dla uczących się*. Jego prace medyczne zawierają również wiele ważnych informacji dotyczących lekarstw - dużą wartość ma *Księga o lekach stosowanych miejscowo*. Wśród jego dzieł z zakresu alchemii ważna jest praca leksykograficzna o nazwach – *Objaśnienie słów greckich w języku syryjskim*. W tej pracy zostało wyjaśnione wiele terminów chemicznych i technicznych. Księga nie zachowała się, a znana jest dzięki temu, że została włączona do leksykonu opracowanego przez nestoriańskiego autora Abu-I-Hassana bar Bahlula w X wieku.⁹

Wokół Hunajna Ibn Ishaka skupiło się wielu innych tłumaczy i w ten sposób powstała szkoła licząca ok. 90 uczniów. I właśnie z tej szkoły wyszło dzieło, prawdopodobnie Hunajna Ibn Ishaka, a przypisywane Arystotelesowi *Traktat o kamieniach*, w którym zawarte są informacje o minerałach, rudach i

⁷ Ph.Hitti, *Dzieje Arabów*, op.cit., s. 258

⁸ Nieznani tłumacze przełożyli arystotelesowskie traktaty *O duszy*, *O niebie*, *Historię naturalną zwierząt* oraz prace o botanice, mineralogii, mechanice mylnie przypisywane Arystotelesowi. Tłumaczone były też dzieła neoplatoników, np. *Teologia Pseudo – Arystotelesa* czy *Księga o Przyczynach*, które miały znaczący wpływ na rozwój filozofii arabsko – muzułmańskiej. – *Mały słownik kultury świata arabskiego*, op.cit., s. 566 - 567

⁹ N.W.Pigulewska, *Kultura syryjska...*, op.cit., s. 193 - 195

kamieniach szlachetnych oraz środkach ważnych w procesach chemicznych i ich praktycznym zastosowaniu. Ten apokryf arystotelesowski był szeroko rozpowszechniony. Został przetłumaczony na język łaciński i odegrał ważną rolę w rozwoju nauki europejskiej.¹⁰

Hunajn Ibn Ishak był jednym z najlepiej wykształconych ludzi swoich czasów. Był lekarzem o nieposzlakowanej opinii, nauczycielem, wybitnym tłumaczem i pisarzem. Dokonał około 260 przekładów, w tym 100 na język syryjski i około 40 na arabski oraz napisał 100 prac własnych. Przetłumaczył również Stary Testament, ale tłumaczenie to nie zachowało się.

Na osobie Hunajna Ibn Ishaka opierała się wielkość nestoriańskiej szkoły tłumaczeń, z którą następnie współpracował m.in. Al-Kindi (ok.803-872) – jeden z najwybitniejszych filozofów arabskich.

Hunajn ibn Ishak ocalił wielką liczbę dzieł starożytnych uczonych. Dzięki pracy jego, jego uczniów i oraz następnych pokoleń tłumaczy, kultura starożytnej Grecji mogła być przekazana uczonym świata arabskiego. W miarę kolejnych tłumaczeń dzieł greckich precyzował się sam język i terminologia. Wypracowany został naukowy język arabski, w którym można było wyrazić precyzję definicji naukowych oraz głębię idei filozoficznych, teologicznych i religijnych. W krótkim czasie, w ciągu jednego wieku, zostały stworzone podstawy rozwoju oryginalnej, arabskiej twórczości z zakresu filozofii, medycyny i innych nauk. Jednocześnie pozwoliło to na zachowanie części europejskiego dziedzictwa naukowego.

¹⁰ ibidem, s. 193 - 195